

## מעשה בחכם ובכסיל

פרשת 'כי תשא' מגוללת לפנינו את סיפור מעשה העגל. אולי מצביע מעשה זה על השפעת התרבות המצרית, בה מרובות דמויות החיות בתיאורים הפלסטיים של האלים. ואולי צדק דווקא ר' יהודה הלוי, שקבע בספר הכוזרי שאין לראות בעשיית העגל אלילות במשמעותה הראשונית והפשוטה. העגל לא היה אלא ניסיון להקים אמצעי קשר עם הא-ל כאשר משה נעלם. מבלי להמעיט בחומרת החטא, הרי שהסבר זה מעניק לנו פרספקטיבה אחרת. לא מעשה אלילות היה כאן אלא מה שהייתי מכנה פשע נגד טהרתה של השפה הסמלית הישראלית. האמונות יכולות להיות "כשרות", אבל לפעמים הסמלים בהם בן מתבטאות עלולים להיות פסולים ומכשילים.

מה משמעותו של הסמל הדתי? כדי להסביר זאת אחזור על משל שמקורו במזרח הרחוק אותו אכנה: 'מעשה בחכם ובכסיל'. אדם מצביע על הירח. לידו שני אנשים, אחד חכם ואחד כסיל. החכם מסתכל על הירח, הכסיל - על האצבע. ה'מעשה בחכם ובכסיל' הוא בעצם משל על המשל. אנו מרבים להתשמש במשלים. משל על השועל והזאב, מוסר לנו מסר כפול. במישור הראשון, על פי ה'פשט', אנו מספרים משהו על הגיבורים. במישור השני, אנו מתכוונים בעצם לעורמה המיוצגת על ידי השועל, המנצחת את הכוח המיוצג על ידי הזאב.

רבי משה חיים לוצאטו, הרמח"ל, הקדים לשני מחזותיו הגדולים, 'מגדל עוז' ו'לישרים תהילה', דברים שהמשל, שלבש בהם דמות אנושית אומר על עצמו: "פי המדבר, המשל, אנוכי, אותו אשר בחרה... חכמה... אותה לשרת". החכמה בחרה במשל "מראש ימות עולם, מעת הכינה מרום כסאה על פתחי שער", הוא מלווה את החכמה מראשית ימי האנושות: "ומשל אני, משל, אשר הוכן בפי זקני וחכמי קדם". המשל הוא מפתח לחכמה: "ואני הנני השם לאורה חושך, נותן לנער דעת, מבין פתאים שכל". ואוסיף על דבריו בנימה אישית. החכמה זקוקה למשל, כמו איש הגאומטריה לציור משולשים או אליפסות. כמה עצוב היה עבורי אותו יום בו ספרי המתמטיקה שרציתי ללמוד היו חסרי תמונות. יש והחכמה מאבדת את משרתה ובת לוותה הנאמנה, המשל. אך מצד שני, אסור לנו להישאר עם הציור לבד. אנו חייבים להגיע למופשטות שמעבר לו, דבר שהכסיל במשל מסרב או אינו מסוגל לעשות.

נוכחותו של המשל בעולם האמונה הישראלית ובשפה הדתית, הוא מוקד ה'מורה נבוכים' לרמב"ם. הרמב"ם מפתח עמדתו זו בפתיחה לספרו. המשל הוא דרכם של הנביאים והחכמים. הוא נוכח בשפת התורה: "ואחר שזכרתי המשלים אקדים הקדמה... דע כי מפתח הבנת כל מה שאמרוהו הנביאים ע"ה וידעת אמתתו הוא - הבנת המשלים ועניניהם ופרוש מלותיהם". מקורות שונים במקרא מצביעים על נוכחות האלגוריה והסמל

בשפה הדתית והנבואית: "כבר ידעת אמרו ית' (הושע יב, יא): "וַיִּבְדֹּה הַנְּבִיאִים אֶדְמָה". חזונו הנבואה הם דימויים, ועולם ספוג במשלים. הרמב"ם מוסיף: "וידעת אמרו (יחזקאל יז, ב), "חוד חידה ומשל משל"; וידעת כי, מרוב עשות הנביאים המשלים, אמר הנביא (יחזקאל כא, ה): "הִמָּה אֲמָרִים לִי הֲלֹא מִמֶּשֶׁל מִשְׁלִים הוּא". אוסיף לדברים אלה, אחד משני המשלים על המשלים שהרמב"ם מצטט מדברי חז"ל (שיר השירים רבה א, ח): "רבנן אמרי [אומרים], זה שהוא מאבד סלע או מרגלית בתוך ביתו, עד שהוא מדליק פתילה באיסר [דהיינו, בפרוטות מועטות], מוצא את המרגלית; כך המשל הזה אינו כלום, ועל ידי המשל הזה אתה רואה את דברי התורה". פשוטו של כל משל אינו כלום, אבל הוא עוזר לנו למצוא את האמת המסתתרת. האמת היא "מרגלית שנפלה בביתו [של אדם], והוא בית אפל, בלום, ויש בו כלים רבים", מסביר הרמב"ם. האדם "לא יראה ולא ידע בה, וכאלו יצאה מרשותו, כי נמנעה ממנו תועלתה, עד שידליק הנר". המשל הוא הנר ההכרחי, אך לא יותר מכך.

עתה יכולים אנו להוסיף הבחנה חשובה, הבחנה מושגית בין סמל לבין אלגוריה. באלגוריה יש תרגום תבוני לציור הדמיוני והפלאסטי. אנו יכולים להפוך את הסמלים למחשבה. אינני חייב לדבר על זאב ושועל. הייתי יכול לדבר ישירות על כוח וערמה, אך לאלגוריה יש כוח מוסף משלה. אך לפעמים התרגום התבוני בלתי אפשרי. או אז המשל הופך סמל. הסמלים מהווים דלתות למציאות שאין אנו יכולים להשיג ולתאר באמצעות התבונה והמדע, "ודבר אמת אגיד אשר נסתרה" בלשונו של הרמח"ל. זוהי המשמעות העמוקה של הביטוי החז"לי "כביכול" המתייחס להקב"ה. אנו משתמשים במילה אך בעת ובעונה אחת אנו שוללים אותה. אם נבין את הסמל כפשוטו, נגוד בו. האצבע מצביע על הירח, אבל אולי הירח הוא סמל, סמל למה שמעבר לו, שאינני מסוגל לתפוס בתבונתי.

לשפת הסמלים גבולות עם מחוזות מסוכנים. מצד אחד המיתוס, הסמל הנלקח כפשוטו, הסמל ששכח את המסומל. זהו חטא העגל. מצד שני – הפילוסופיה העוזבת כל סמל. המתבצרת בעולם מופשט ובשפה פרופסיונלית, שלא מעבירה לנו את חוויית החכמה המחפשת את האמת.